

ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY V BRNĚ

PŘEHLED VÝZKUMŮ

44

ISSN 1211-7250

ISBN 80-86023-23-0

BRNO 2003

9395458

BRNO 2003

280, -

PŘEHLED VÝZKUMŮ 44

Vydává:	Archeologický ústav AV ČR Brno Královopolská 147, 612 00 Brno E-mail: infor@iabrno.cz
Odpovědný redaktor:	doc. PhDr. Jaroslav Tejral, DrSc.
Redakce a příprava pro tisk:	Ing. Petr Škrdla, PhD., Mgr. Balázs Komoróczy, PhDr. Lubomír Šebela, CSc., PhDr. Jiří Doležel, Dana Gregorová, Alice Del Maschio
Na titulním listě:	Středověký hrádek Vratěnin, okr. Znojmo. Foto: Miroslav Bálek
Tisk:	Bekros
Náklad:	350 ks

© 2003 by the Authors.

All rights reserved.

AÚ AV ČR Brno, Královopolská 147, 612 00

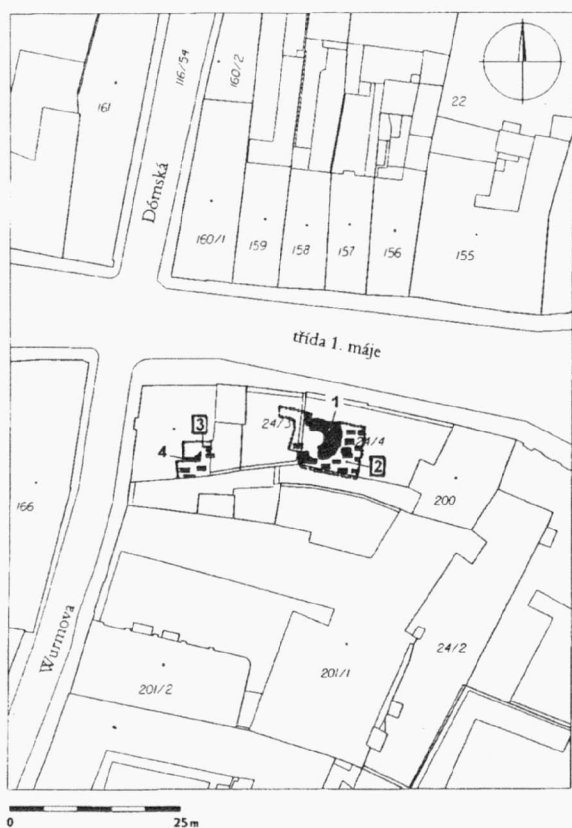
OLOMOUC (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc)

Wurmova ulice č. o. 1, čp. 614, parcela č. 199. Sídliště, pohřebiště. Mladé až pozdněhradištní období, vrcholný středověk. Záchraný výzkum.

Lokalizace – souřadnice: X= -546396.115, Y= -1121212.826; X= -546390.542, Y= -1121212.989; X= -546390.759, Y= -1121217.834; X= -546396.224, Y= -1121218.241.

Uvedený pozemek s obytným domem se nachází ve vysoce komunikačně exponované poloze olomouckého Předhradí, a to na křižovatce třídy 1. Máje a Wurmovy (dříve Kanovnické) ulice (obr. 22: 3). Samotný nárožní dům je v posledních letech postupně rekonstruován.

Hned v úvodu je rovněž třeba upozornit, že i z historicko-topografického hlediska by v případě tohoto objektu mělo původně jít, podle dosavadních archivních poznatků, o stavbu značného významu: ve vrcholném středověku se zde nacházelo sídlo zemského soudu (Nather 1999, 28). Navíc právě do těchto míst opakovaně situují někteří olomoučtí historiografové pro dějiny Olomouce v těsně předlokačném období důleži-

Obr. 22. Celkový plánek lokalit v Olomouci, Wurmova ulice se zkoumanými plochami. Četnost na plánu vyznačených hrobů je oproti realitě z technických důvodů výrazně redukována.

Abb.1. Gesamtplan der Fundstellen in Olomouc, Wurmova Gasse mit erforschten Flächen. Die Gesamtzahl der Gräber, die auf dem Plan markiert sind, ist im Vergleich mit der Realität aus den technischen Gründen markant reduziert.

tou lokalitu „Nový Hrádek“, zmiňovanou v písemných pramenech k roku 1213, 1233, 1239 a 1251 (především Nešpor 1968 a opakovaně J. Bistřícký, např. Bistřícký 1979a, 226; Týž 1979b, 114-115; Týž 1986, 112-114; v této své poslední uvedené studii J. Bistřícký připouští možné ambivalentní řešení celého problému: „Nový Hrádek“ mohl stát jak na místě dnešního domu č.o. 1 ve Wurmově ul., tak poblíž kostela sv. Petra na Předhradí, u kterého se usídlily augustiniánky. Správně k tomuto dilematu dodává: „S definitivní platností by však mohl rozhodnout jenom archeologický výč.“). Připomeneme ovšem, že tuto fortifikaci byl již V. Richter v roce 1959 nakloněn, po důkladné analýze proměn, které se udály v oblasti Dómského návrší kolem roku 1200, lokalizovat právě do tohoto prostoru („Nový Hrádek“ měl bezprostředně v této době zbudovat, na místě „starého“ přemyslovského hradu jako „nové“ vnitřní opevnění markrabí Vladislav Jindřich – srv. Richter 1959, 88). Tento Richterův závěr vlastně beze zbytku nejnověji přijímá V. Dohnal (2001, 20, 130-139 s lit.), i když s jeho závěry, které se týkají archeologicky získaných hmotných dokladů a na základě castellologických paralel předestřené rekonstrukce možné podoby tohoto „Nového Hrádku“. Ize z věcného i metodologického hlediska (relativní a absolutní chronologie nalezených substrukcí) vznést dosti závažné pochybnosti. Pro úplnost nelze při této příležitosti opomenout některé stati L. Konečného, které upozorňují na případnou další možnost topografického řešení tohoto již tak dosti kontroverzního problému – situování zmiňovaného, jak ze samotného toponyma vyplývá, drobného opevnění. Uvedený autor navrhuje z řady důvodů lokalizovat „Nový Hrádek“ do těsného sousedství někdejšího benediktinského opatství a od poloviny 12. stol. pak premonstrátské kanonie Hradisko u Olomouce (Konečný 1986, 106-107; Týž 1989). Konečného hypotézu nelze, přes její originalitu v dobrém smyslu tohoto slova, zdaleka zavrhnout – značnou oprávněnost jeho názoru podtrhují některé předchozí studie detailněji analyzující vývoj průběhu dálkových i lokálních komunikací v oblasti užšího teritoria Olomouce, které rovněž reflektují jak relevantní historicko-topografická a archeologická fakta, tak berou v úvahu i určité nepovšimnuté, resp. nedocenené historické prameny pro danou oblast (k tomu souhrnněji Bláha 1995 se starší lit. z pera tohoto autora, z níž mj. L. Konečný vycházel). Že lze právě v areálu Hradiska, a to již se značnou mírou objektivitě počítat s existencí dosud neznámého opevnění z doby okolo roku 1200, přičemž datum jeho zániku lze spojit s operacemi uherských vojsk v okolí Olomouce roku 1253, svědčí výsledky plošného předstihového výzkumu vedeného Z. Čizmářem a J. Kohoutkem v letech 1996-1997: na vstupním 1. nádvoří hradištské kanonie byla mj. dokumentována 1,6 m silná kamenná hradba (k. 902) s nedokončeným přiléhajícím příkopem (Čizmář – Kohoutek 1998, 345, 349). Tento fortifikační relikt, zejména s přihlédnutím k době jeho vzniku i zániku, velmi přesně odpovídá časovému rozpětí svrchu zmíněných historických zpráv o „Novém Hrádku“.

Tento poněkud rozsáhlejší úvodní exkurz považujeme z v souvislosti s plošně nevelkým záchraným výzkumem, o němž zde stručně referujeme, za nutný. Všechny uvedené historicko-topografické aspekty jsme totiž brali v úvahu již při jeho zahájení a mohli jsme si proto ihned klást relevantní otázky, a to tím spíše, že na cca jen 15 až 25 m směrem k V vzdá-

lené ploše dvorku domu č.o. 3 ve Wurmově ulici (parcela č. 24/3 a 24/4) jsme při záchranném výzkumu v roce 1999 našli nejen množství hrobů jak z doby středohradištní, tak zejména z druhé poloviny 11. – první poloviny 13. století (obr. 22: 1). Do tohoto vícegeneračního pohřebiště s celkem 54 pohřby, resp. jejich torzy (nehledě k množství skládek lidských kostí a ke kostem čteně nalézáných bez vztahu k souvislým skeletům), byl v průběhu 12. století „vsazen“ orientovaný jednolodní kostelík, jehož základy, včetně půlkruhové apsidy na V, byly zčásti odkryty a dokumentovány (obr. 22: 1). Jak jednoznačně vyplynulo z náleзовé situace, tato relativně drobná svatyně s právem pohřbu byla zdemolována v průběhu druhé poloviny 13. století a současně zde bylo ukončeno pohřbívání. Navíc v souvislosti s rozsáhlými terénními úpravami na tomto místě (vznik tzv. Hradské brány v těsném sousedství) byla zmíněná nekropole zčásti zničena odkopáním na S straně (dnešní třída 1. máje). Bližší podrobnosti a interpretace vztahující se k poznatkům z výzkumu ve Wurmově ul. č.o. 3 lze najít v předběžné zprávě (Bláha 2000, 61-63). Celkové shrnutí a vyhodnocení středověké topografické situace v této části olomouckého Předhradí, v němž se z daného aspektu přihlíží jak k výsledkům zde pojednávaného výzkumu, tak i ke starším záchranným akcím v uvedeném prostoru, je rovněž připraveno k publikaci (Bláha 2002, v tisku).

Započítání výzkumu v domě čp. 614 (č.o. 1) ve Wurmově ulici, který provedl archeologický útvar Státního památkového ústavu v Olomouci, dosti zkomplikoval sám stavebník – pan Petr Daněk, který v průběhu ledna roku 2002 v jihovýchodní přízemní místnosti (obr. 22: 3-4) uvedeného objektu odstranil bez stanoveného archeologického dohledu nejen původní podlahu, ale navíc začal i plošně snižovat terén (tj. vesměs intaktní kulturní vrstvy z období 14. století a starší) o 25 až 30 cm. Při této své činnosti jednak zčásti odkryl zdivo neznámé starší stavby z lomového kamene, jehož koruna se nacházela bezprostředně pod zmíněnou podlahou, dále pak ve východní třetině této prostoty amatérsky odhalil, veden již zčásti zvědavostí a dále pak snad i „objevitelskými“ motivy, rovněž tři vedle sebe se nacházející větší torza orientovaných lidských skeletů. Aby nalezené pohřby plně „ozřejmil“, dosáhl jeho výkopy právě v těchto místech, a to na ploše cca 4,5 m², hloubky až 50 cm. Při těchto svých výkopech našel i množství jednotlivých lidských kostí, jakož i fragmentů keramiky. Teprve poté své „objevy“ ohlásil zmíněnému Státnímu památkovému ústavu v Olomouci, jehož pracovníci zde zahájili dne 11.2. záchranný a předstihový výzkum, který potrvál do 4.3. 2002.

Po prvotním ohledání již poněkud narušené náleзовé situace bylo vzhledem k přítomnosti kostrové nekropole zřejmé, že ta evidentně souvisí se svrchem dotčeným mladohradištním a zčásti i středohradištním hřbitovem s románským kostelem na sousední parcele č. 24/4 (obr. 22: 1-2), dokumentovaným zde již v roce 1999. Vzhledem k tomu, že další odkryv má v dohledné době na parcele č. 24/4 pokračovat ve své další etapě, a to mj. i směrem k sledované parcele domu č.o. 1 (dvorek na parcele č. 24/3), rozhodli jsme se, že záchranný výzkum, o němž nyní referujeme, je třeba pojímat, jak z hlediska dokumentace, tak z hlediska zásadních historických interpretačních problémů jako integrální součást všech jmenovaných (i plánovaných) archeologických akcí na areálech obou uvedených sousedících domů.

Obr. 23. Olomouc – Wurmova ul. č. α 1. Celkový pohled na zdivo k. 900 od východu.

Olomouc – Wurmova Gasse Nr. 1. Gesamtansicht auf das Steinmauerwerk K. Nr. 900 vom Osten.

Obr. 24. Olomouc – Wurmova ul. č. α 1. Z vnější strany odhalené zdivo k. 900 v celé dochované výšce. Na profilu řezu vrstvy k. 101, k. 103 a dole k. 124. Pohled od jihu.

Olomouc – Wurmova Gasse Nr. 1. Das aus der äußeren Seite entdeckte Steinmauerwerk K. Nr. 900 in der ganzen erhaltenen Höhe mit älteren Schichten K. Nr. 101, 103 und unten 124. Ansicht vom Osten.

V první fázi byl objasněn průběh východo-západním směrem v délce 240 cm probíhající zdi (k. 900) v severozápadní části místnosti, která se pak kolmo lomila k severu do vzdálenosti 150 cm, kde byla evidentně zcela odlámána při pozdější stavební činnosti – její koruna se v nejzachovalejší části nacházela na niveletě 222.51 m n. m. (obr. 23). Šířka tohoto zdiva činí 90 cm. Je třeba rovněž uvést poznatek, že se zde jedná o základy stavby z drobného lomového kamene (místní droba a zlomky břidlice), bohatě pojeného bílou a tvrdou vápennou maltou, stejně jako zjištění, že dotyčné odhalené nároží je evidentně jen součástí větší půdorysné kompozice, neboť jak na západní, tak na severní straně (zde po zmíněném druhotném odlámání krátkého úseku) bylo zjištěno jeho pokračování oběma uvedenými směry, a to pod stávající pozdně gotickou konstrukcí místnosti. Na provedeném řezu (obr. 24) bylo prokázáno, že popisované základy jsou 50 cm zapuštěny jak do 20-

Obr. 25. Olomouc – Wurmova ul. č. α 1. Mladohradští hroby (Hr 55/02 – 57/02, Hr 61/02), vlevo zdivo k. 900. Pohled od jihu.

Olomouc – Wurmova Gasse Nr. 1. Skelettgräber der jüngeren Burgwallzeit (Hr 55/02 bis 57/02, Hr 61/02), links Steinmauerwerk K. Nr. 900. Ansicht vom Süden.

Obr. 26. Olomouc – Wurmova ul. č. α 1. Detail mladohradštiní hrobu Hr 59/02 se šesti esovitými záušnicemi po obou stranách lebky. Pohled od východu. Olomouc – Wurmova Gasse Nr. 1. Detail des Grabes der jüngeren Burgwallzeit Gr 59/02 mit sechs S-förmigen Ohrringen beiderseits des Schädels. Ansicht vom Osten.

25 cm mocné kulturní vrstvy s keramickými nálezy s časovým těžištěm v první polovině či průběhu (?) 14. století (k. 101), v níž jako příměs ovšem v menší míře nechybí ani „kolonizační“ keramika z druhé poloviny 13. století, tak do pod ní se nacházející 20–40 cm mocné, mnohačetnými zásahy narušené uloženiny s mladohradštiními hroby, jednotlivými lidskými kostmi a dalšími drobnými artefakty z tohoto období (k. 103). Samotná základová spára se z výškopisného hlediska kryje s povrchem pravěké (závěr starší doby bronzové), relativně kompaktní vrstvy k. 124. K přesnějšímu chronologickému zařazení pojednávaných základů však nakonec přispěla jejich detailní dokumentace i výzkum v jejich „interiéru“. Na vnitřní straně, či spíše hraně zkoumaného zdiva se těsně pod povrchem v odlámném nepoškozeném úseku o délce 80 cm podařilo zjis-

tit 8 cm široký předzákladový ústupek, signalizující úroveň terénu (původní podlahy) v době funkce objektu. Na jeho úroveň pak z hlediska výškopisného přiléhala udusaná styková („nášlapová“) plocha k. 136, v níž byl nalezen stříbrný denárový haléř markrabího Jošta, ražený v Brně mezi léty 1375–1411, Sejbal NS IV, T. VII, 1 (za laskavé určení děkujeme panu J. Dopitovi z Olomouce). Uvedená mince nám tedy datuje vznik zkoumané neznámé budovy do doby blízké roku 1400. Připomeňme v této souvislosti znovu, že její základy byly zapuštěny do vrstvy k. 101 s keramikou z průběhu (?) 14. století (srv. výše). Jak patrně, sídlištní vrstva evidentně „roslá“ v druhé polovině 13. století nebyla na pojednávané lokalitě vůbec zjištěna, což je z hlediska interpretace zcela v souladu s poznatky z výzkumu uskutečněného v roce 1999 na sousedním pozemku náležejícím k budově č. 3 ve Wurmově ulici: právě v této době totiž končil, jak již bylo zmíněno, svoji funkci hřbitov z druhé poloviny 11. až první poloviny 13. století. Keramika z druhé poloviny 13. století zde byla zjištěna pouze v záspy nepravdělného výkopu, který zdevastoval značný úsek základů do této doby sloužícího kostela románského stáří (obr. 22: 1). V přímém nadloží jeho ruin byla rovněž i na této parcele, tentokrát pouze v útržcích, dokumentována sídlištní vrstva z průběhu 14. století.

Na ploše výzkumu (18 m²) bylo v nižších úrovních (k. 103) zjištěno celkem devět v různé míře dochovaných, ale vždy nekompletních lidských skeletů, našly se jejich volně rozptýlené části i ojedinělé skládky kostí. Tyto pohřby byly průběžně číslované v návaznosti na komplex zmiňovaného „sousedního“ pohřebiště zkoumaného v roce 1999. Jde tedy o hroby označené Hr 55/02 až Hr 63/02 (obr. 25). I tuto v jihozápadní místnosti domu č. o. 1 ve Wurmově ulici zjištěnou část hřbitova lze rámcově datovat do druhé poloviny 11. až první poloviny 13. století. Uvedené chronologické zařazení potvrzuje relativně bohatě vybavený pohřeb ženy (Hr 59/02), v němž bylo po obou stranách lebky nalezeno celkem šest bronzových, resp. mosazných esovitých záušnic o vnějším průměru kolísajícím mezi 3,6 a 4,7 cm (obr. 26) – tento konkrétní hrob je možno na základě uvedených šperků předběžně datovat do druhé poloviny 12. století či do doby kolem roku 1200. V záspy hrobu Hr 63/02 byla nalezena polovina prstenu ze žlutého skla (vnější průměr 2,0 cm). Sám tento artefakt evidentně pochází z výbavy některého ze starších pohřbů – o vícegeneračním pochovávání též na tomto místě není tedy vzhledem k celkové situaci pochyb.

Abychom mohli vytěžit i celkové základní poznatky o stratigrafii námi zkoumané lokality, položili jsme v jihozápadní rohu místnosti drobnou zjišťovací sondu o rozměrech 130 x 130 cm, zasahující do maximální hloubky 195 cm. Zde se ukázalo, že základová spára zmíněné zdi k. 900 z přelomu 14. a 15. století spočívá, jak bylo svrchu zmíněno, na povrchu mocné pravěké vrstvy k. 124, pod níž se pak nachází další relativně komplikovaná prehistorická souvrství, především z období závěru staršího eneolitu (KNP) a sklonku starší doby bronzové (větševská skupina). V úrovni 180 cm byl odhalen povrch podložního písku, jehož úroveň kolísala od 221.00 po 221.30 m n. m. I do něj však byl zapuštěn další pravěký nepravdělně zahluobený objekt. Plošně velmi omezený prostor sondy však umožnil vypreparovat jen jeho nepatrnou část, přičemž z výplně pochází pouze několik atypických, předběžně snad eneolitických zlomků keramiky.

Závěrem lze uvést, že archeologický výzkum ve Wurmově ulici č.o. 1 tentokrát již zcela jednoznačně v záporném smyslu vyřešil spor o to, zda se mohl v těchto místech již od počátku 13. století nacházet „Nový Hrádek“. Těto hypotéze odporuje jak přítomnost rozsáhlé mlado- až pozdněhradištní nekropole (11. až první polovina 13. století), tak zase naopak absence stop po jakýchkoliv zbytcích masivní zděné stavby z průběhu první poloviny 13. století, které by zde bylo nutno předpokládat v případě, že bychom přijali hypotézu o „Novém Hrádku“ (tj. markraběcím obydlí) v těchto místech. Nejen naše archeologická zjištění, ale i stavebně-historický průzkum, prováděný rovněž Státním památkovým ústavem v Olomouci (H. Richterová, P. Janák 1998 a T.Vítek 2002), souhlasně potvrdily, že nejstarší kamennou zástavbu dotyčného pozemku je možno klást nejdříve do 14. století (podle archeologických zjištění pak spíše až do sklonku tohoto věku). Ojedinelé starší architektonické články objevené v druhotné poloze ve zdivu fasády na severní straně tyto naše závěry nemohou v zásadnějším smyslu ovlivnit.

Josef Bláha, SPÚ v Olomouci

Literatura:

- Bistřícký, J. 1979a: Ke genezi města Olomouce. *Folia historica bohemia* 1, 225-230.
- Bistřícký, J. 1979b: Dva příspěvky k dějinám Olomouce. In: *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji* 4, 109-127. Olomouc.
- Bistřícký, J. 1986: Na okraj glos k olomouckým otázkám. *Archaeologia historica* 11, 111-116.
- Bláha, J. 1995: Několik archeologických úvah k počátkům kláštera Hradisko. In: *Historická Olomouc* X, 83-92.
- Bláha, J. 2000: Důležitější archeologické výzkumy v Olomouci: Wurmova ulice č.o. 3, třída I. máje č.o. 36. In: *Památkový ústav v Olomouci. Výroční zpráva 1999*, 61-63. Olomouc.
- Bláha, J. 2002 - v tisku: K raně středověké topografii Olomouce se zvláštním zřetelem k oblasti tzv. Předhradí. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica, Historica* 31, *Sborník prací historických* 19. Olomouc.
- Čížmář, Z., Kohoutek, J. 1998: Předběžná zpráva o výzkumu kláštera Hradisko v Olomouci v roce 1996. *Archaeologia historica* 23, 335-352.
- Dohnal, V. 2001: Olomoucký hrad v raném středověku. 10. až první polovina 13. století. Olomouc.
- Konečný, L. 1986: Glosy k olomouckým otázkám. *Archaeologia historica* 11, 103-109.
- Konečný, L. 1989: K lokalizaci Nového Hrádku a Hradce v románské Olomouci. *Archaeologia historica* 14, 141-147.
- Nather, V. 1999: *Kronika olomouckých domů – Předhradí* (k vydání připravil Vladimír Spáčil). Olomouc.
- Nešpor, V. 1968: Kde byl v Olomouci Nový Hrádek. In: *Střední Morava* 2, 77-81.
- Richter, V. 1959: *Raněstředověká Olomouc*. Praha-Brno.

Resumé

Olomouc (Bez. Olomouc), Wurmova Gasse Nr. 1. Siedlung, Gräberfeld. Jüngere- bis Spätburgwallzeit, Hochmittelalter. Rettungsgrabung.

OPAVA (okr. Opava)

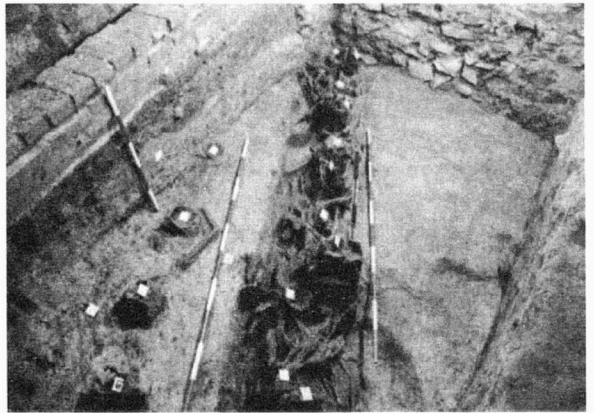
Náměstí Osoboditelů 7. Středověk, novověk. Město. Záchraný výzkum.

Ve dnech 9. srpna až 12. listopadu 2002 proběhl záchraný archeologický výzkum při výstavbě nadzemních garáží u domu č.p. 7 na náměstí Osoboditelů. Zjištěny zde byly recentní vrstvy, které překrývaly kanalizační „štoly“ z 19. století, ale rovněž starší situace. Ve sklepních prostorách domu č.p. 7 byl zachycen běh mlýnského náhonu. Ten byl tvořen masivními kůly založenými do šterkového podloží, které byly proplétány mohutnými větvemi. Celou situaci lze dle analýzy keramického materiálu datovat do průběhu 16. až 17. století. Mimoto zde byly identifikovány zbytky vrstev, které dokládají osídlení této části města v období 13. a 14. století.

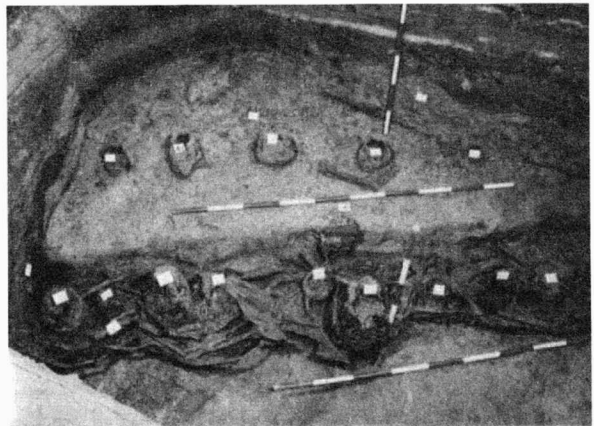
Jiří Juchelka, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ostravě, útvar archeologie

Resumé

Opava (Bez. Opava), Osoboditelů Platz 7. Mittelalter, Neuzeit. Stadt. Rettungsgrabung.

Obr. 27. Opava, náměstí Osoboditelů 7. Úprava břehu mlýnského náhonu z 16. až 17. století. Opava, náměstí, Osoboditelů 7. Herrichtung des Mühlgrabenufers aus dem 16.-17. Jahrhundert.

Obr. 28. Opava, náměstí Osoboditelů 7. Úprava břehu mlýnského náhonu z 16. až 17. století. Opava, náměstí, Osoboditelů 7. Herrichtung des Mühlgrabenufers aus dem 16.-17. Jahrhundert.